

УДК: 1 (076.6)

РОЛЬ СВІТОВОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОДОЛАННІ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Кіндратець О.М. (м. Запоріжжя)

Анотація

Стаття присвячена вивченню негативних наслідків глобалізації та ролі світового громадянського суспільства в їх нейтралізації та подоланні. В статті розглянуті фактори, що впливають на глобалізацію. Вивчаються особливості антиглобалістського руху. Визначається різна направленість громадських організацій. Показано, що діяльність міжнародних громадських організацій, які сприяють прогресивним соціальним та політичним перетворенням, веде до зростання соціального капіталу. Дається аналіз ефективності впливу світового громадянського суспільства на глобальні процеси.

The article deals with the study of negative consequences of the globalization and the role of the world civil society in their neutralization and overcoming. The factors which effect the globalization are considered in the article. The author also studies the peculiarities of the antiglobal movement. Different kinds of public organizations' orientation are determined. The article reveals that the activity of international public organizations, which promote the progressive social and political changes, conduces to the growth of the social capital. The efficiency analysis of the influence of the world civil society on the worldwide processes is given.

Ключові слова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, СВІТОВЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, АНТИГЛОБАЛІЗМ, АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ

Вступ

Характер глобалізації є предметом наукових дискусій. Процеси, що відбуваються сьогодні в національних державах, можна зрозуміти і пояснити лише в контексті глобалізації, тобто планетарних змін. В той же час від політики держави залежить те, наскільки її громадяни будуть захищені від світових криз в умовах глобалізації. Нині крім держав ще і світові громадські організації намагаються попередити і нейтралізувати негативні наслідки глобалізації.

Мета статті: визначити негативні наслідки глобалізації; показати способи їх нейтралізації; проаналізувати ефективність впливу світового громадянського суспільства на світові глобальні процеси.

Обговорення проблеми

Інтерес наукової спільноти до проблем глобалізації зберігається досить високим на протязі останніх десяти років. Світова фінансова криза, яка значною мірою призвела до фінансової та економічної кризи в

багатьох країнах, в тому числі і в Україні, змушує знову повертатись до проблеми глобалізації та її наслідків. Дехто з вчених вважає, що ця криза змусить держави задуматись над тим, як зміцнити свій державний суверенітет і як в майбутньому захистити своїх громадян від подібних криз. Однак, захист інтересів громадян є не тільки задачею держави. Самі громадяни можуть об'єднуватись ради досягнення цієї мети. В демократичних країнах інтереси громадян представляють численні недержавні організації. В умовах глобалізації формується світове (глобальне) громадянське суспільство, яке також здатне впливати на світові процеси.

До негативних наслідків глобалізації відносять негативний вплив на навколишнє середовище, сферу зайнятості; збідніння населення в країнах периферії, збільшення розриву між багатими і бідними країнами, а в окремих країнах між заможними і незаможними громадянами; існування монополії розвинених країн на світовому ринку, використання протекціоністських мір та протидію встановленню справедливих цін на товари і сировину; відсутність єдиних правил, що регулюють відносини між країнами, існування подвійних стандартів; зростання зовнішньої заборгованості країн периферії; глобалізація веде до зменшення витрат на соціальні потреби; експлуатації іноземним капіталом дешевої робочої сили в країнах менш розвинених; несиметричної взаємодія світової економіки і т.п. Відбувається скорочення ВВП на душу населення в багатьох країнах світу. Згідно даним ООН, співвідношення виробництва ВВП на душу населення в слаборозвинених і розвинених країнах світу в 1960 р. становило 1:30; 1990 – 1:60; 1999 – 1:90. [1, с.70]. Факти свідчать, що від світової кризи більше постраждали країни, які не належать до центру світової системи. Нинішня світова фінансова криза розпочалася в супердержаві – в США. Однак, в цій країні, очевидно, соціальні наслідки цієї кризи будуть менш болючими ніж, наприклад, в Україні.

В 80-90-і роки ХХ століття більшість розвинених країн пішла на дерегуляцію сфери фінансової діяльності. Виникли офшорні банки, які функціонують в пільговому режимі (відсутність нормування резервних фондів, пільги по податкам на прибуток тощо). Зняття контролю за валютними операціями зробило можливим відмивання "брудних грошей". Найбільш очевидні негативні наслідки глобалізації саме в фінансовій сфері, де вона найбільш чітко проявилася. Потік операцій на світових валютно-фінансових ринках в десятки разів перевищує реальні потреби фінансування міжнародної торгівлі, їх денний об'єм приблизно відповідає сукупним валютним резервам всіх національних банків [2, с.9]. Дехто називає основною причиною фінансової кризи 2008-2009 рр. переобтяження ринку „спекулятивними”, „віртуальними”, незабезпеченими товарами грошима. Як зауважує О.Некlessа, створюється враження, що в світі відбувається поступове, але постійне, невідворотне і послідовне витіснення ідеології чесної праці альтернативною їй ідеологією фінансового успіху. Неклесса вважає, що

деморалізація економічних відносин – явище доволі тривожне [3, с.46]. В доповіді “Про розвиток людини”, що ввійшла в Програму розвитку ООН (1997) говориться, що глобалізація світової економіки, яку підштовхують сили, що вимагають відкрити національні кордони для торгівлі, руху капіталів і інформації, виявилась корисною для одних і маргіналізувала значно більшу кількість інших, збільшила нерівність як в країнах, так і між країнами. Джон Перкінс перераховує наслідки політики і дій корпоратократії: більше половина населення світу живе на два долара на день; більше 2 млрд. людей не мають самих основних життєвих благ; вартість обслуговування зовнішнього боргу країн третього світу перевищує рівень їх витрат на охорону здоров’я, або освіту майже вдвічі. Це більше сумарної щорічної іноземної допомоги, яку вони отримують; - ТНК контролюють величезну долю виробничого і торгового секторів, країн, що розвиваються; - в сотню самих великих господарських суб’єктів світу входить 51 корпорація, 47 із яких базуються в США і т.д. [4, с.374-376]. Таким чином, глобалізація породжує багато проблем – економічних, соціальних, політичних. Але наслідки глобалізації не є тільки негативними. До позитивних наслідків глобалізації відносять: 1) сприяння економічному і соціальному прогресу; формування єдиного взаємопов’язаного світу, що стимулює розвиток ринкової економіки; 2) формування політичної демократії; 3) сприяння науково-технічному прогресу – інформаційна глобалізація забезпечує доступ країн, що розвиваються до нових технологій; 4) позитивні тенденції в світовій торгівлі і т.п. Очевидно, слід визначити способи зменшення негативного впливу і збільшення позитивного впливу глобалізації на світову систему. Нині ряд вчених говорять про необхідність „приборкання” глобалізації. Вони пропонують: здійснювати на міжнародному рівні моніторинг процесів глобалізації; створити інститути і системи політичного і правового забезпечення безпеки мегасоціуму при дотриманні прав людини; створити транснаціональні структури, які б розробили і реалізували механізми рішень глобальних соціальних проблем, а також сприяли вирішенню демографічних проблем, гуманітарних криз; пропонують також створити принципово новий міжнародний орган, який був би здатним на наддержавному рівні забезпечити регулювання макроекономічних процесів; шукати джерела поширення насильства у світі і методи їх усунення; встановити контроль над капіталами тощо [5, с.337]. Популярними є ідеї щодо створення в умовах глобалізації нової системи колективної відповідальності та колективної безпеки. Пропонується ряд заходів, що мають забезпечити створення такої системи: координація політики держав (для цього створити при ООН Раду економічної безпеки); підтримка вільної і справедливої торгівлі в рамках Світової організації з питань торгівлі (ВТО); посилення фінансової допомоги країнам, що розвиваються (норма допомоги цим країнам становить нині всього 0,7% від ВВП країн Заходу);

удосконалення регіональної і глобальної політики (особливо в контексті координації співробітництва у валютній сфері); посилення соціальних прав громадян у всіх країнах; перегляд функціонування Бреттон-Вудських інститутів, в першу чергу Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР) і Міжнародного валютного фонду тощо [6]. Р.Даль вважає, що МВФ є напівсуверенною, надзвичайно впливовою і цілком недемократичною організацією. МВФ не лише перебуває поза прямим контролем з боку тих країн, яким надає допомогу, але за своїми цілями і багато в чому за своєю практикою ця організація також перебуває поза прямим контролем з боку яких-небудь демократичних лідерів. Якщо головними об'єктами впливу, тиску громадянських рухів і організацій раніше була держава, то тепер це ще і ТНК, МВФ, ВТО, різного роду самміти економічної і політичної еліти, наприклад, „Велика вісімка”. Учасники антиглобалістського руху називають себе антикорпоративістським рухом або рухом за глобальну демократію, рухом за альтернативну глобалізацію. Російський вчений І.Левін погоджується з тим, що рух антиглобалістів слід називати Рухом за альтернативну глобалізацію (далі РАГ). В той же час він відмічає, що не зрозуміла дійсна мета цього руху, не ясно і те, чиї інтереси РАГ представляє [7, с. 55, 60-61]. На соціальних форумах і „паралельних саммітах” зустрічаються зовсім різні в ідейно-політичному плані організації. Це говорить про потенційну здатність РАГ виконувати типову для громадянського суспільства роль захисно-врівноважувального фактору. На думку І.Левіна, транснаціональне громадянське суспільство буде залишатися таким до тих пір, поки відторгатиме, не допускати в свої ряди носіїв ксенофобії, людиноненависницьких ідей, а також кримінальних елементів [7, с. 56-59].

Ідеалізувати „глобальне” громадянське суспільство не слід. Громадянські організації можуть як сприяти утвердженню принципів демократії, так і перешкоджати їх дотриманню. Російський вчений О.Бузгалін вказує на існуючі суперечності в альтерглобалізмі. О.Бузгалін виділяє зовнішні суперечності - між альтерглобалістською природою руху й включеністю в глобальний капіталізм; між принципом добровільної асоціації й необхідністю використання в своїй діяльності фінансових та політико-правових механізмів, а також необхідністю звертатися за послугами до професіоналів; між соціально-економічною нерівністю та рівноправним діалогом й солідарністю; між мережевим принципом організації і необхідністю взаємодіяти з владними структурами, участю в політичних процесах; між лівими політичними партіями і рухом як таким; між необхідністю зберегти свою відкритість і необхідністю набуття традиційних організаційно-інституціональних форм для участі в житті громадянського суспільства та політичній боротьбі. До внутрішніх протиріч він відносить: суперечності між творчістю як діалогом особливих, унікальних суб'єктів і єдиним процесом узгодженої діяльності; єдність та протилежність руйнівної і творчої діяльності і т.д. [8, с.78-80].

Посилення ролі та впливу міжнародних організацій в деякого викликає занепокоєння. Ряд вчених стверджує, що уряди окремих країн в майбутньому приречені стати підлеглими утвореннями в межах міжнародних систем, подібно до місцевих чи провінційних структур влади в межах тієї чи іншої країни. Р.Даль визнає, що і сам скептично налаштований щодо можливості нагляду за керівництвом міжнародних організацій. Але він сподівається, що в XXI ст. деякі з найкращих вчених зосередять увагу на питанні про те, як можна керувати міжнародними організаціями відповідно до демократичних цілей. Дехто вбачає порятунок світу від негативних наслідків глобалізації саме в посиленні ролі глобального громадянського суспільства. В 2000 р. нараховувалось більше 37 тис. глобальних неурядових організацій. Кількість постійних членів глобальних неурядових організацій виросла з 148 тис. в 1990 р. до 225 тис. в 2000 р., тобто більше ніж на 70% [9]. Глобальні громадянські організації й рухи є основним елементом світового громадянського суспільства. Існує тенденція до зростання інтернаціоналізації громадянської активності. Хоча розвиток світової громадської інфраструктури нерівномірний, але вплив громадських об'єднань на зміни світової політики зростає. Цьому сприяє поява великої кількості зв'язків між громадськими організаціями різних країн світу. Відомий англійський вчений Е.Гідденс висловлює надію на те, що глобальне громадянське суспільство з часом зможе виконувати урівноважуючу роль на глобальному рівні, таку ж як на національному рівні, де громадянське суспільство виступає фактором, що обмежує владу і ринку, і уряду.

Однак, громадські організації мають різну направленість. Існує принаймні дві групи міжнародних громадських організацій і рухів. Організації та рухи першої групи працюють у галузі захисту довкілля, прав людини та роззброєння, проводять моніторинги, сприяють підписанню міжнародних угод. Ці міжнародні громадські організації сприяють прогресивним соціальним та політичним перетворенням, сприяють зростанню соціального капіталу, тобто створенню соціальних мереж, зростанню соціальної довіри, впливають на сталість розвитку. Громадські об'єднання другої групи грають деструктивну, руйнівну роль. Це перш за все терористичні міжнародні організації. Міжнародні громадські організації першої групи стикаються з проблемами, які можна вирішити, лише об'єднавши зусилля. На жаль, в їх діяльності існують суттєві обмеження – перш за все міжнародне право не передбачає участь цього політичного актора в переговорах по розв'язанню світових проблем. Ці організації не наділені правом представляти інтереси груп, які втягнуті в конфлікт. Їх можливості впливу на політику держав, міжнародних організацій обмежені. Сьогодні робота міжнародних громадських організацій зводиться до привернення уваги громадськості до проблем, формування громадської думки, здійснення тиску на владу

тощо. Однією з форм участі міжнародних громадських організацій в політичних процесах є ініціювання і проведення конференцій по актуальним проблемам сьогодення. Ці організації намагаються чинити тиск на ООН, Всесвітню Організацію Охорони Здоров'я та на інші міжнародні організації. Очевидно, нині потрібно вдосконалювати міжнародне право. Перш за все потрібно врахувати потреби, форми залучення до вирішення глобальних проблем нового політичного актора. Міжнародні громадські організації сприяють зростанню політичних ресурсів тих політичних сил, які здатні забезпечити сталий розвиток. Роберт Д. Патнам (1993) стверджує, що громадянське суспільство характеризується активною й орієнтованою на суспільні цілі позицією громадян, егалітарними політичними відносинами, заснованими на довірі та співпраці. Дискусії, обговорення проблем за участю міжнародних громадських організацій сприяють появі нових ідей, багато з яких можуть бути реалізованими. Вони виконують роботу до певної міри аналітичних центрів, які проводять суспільну експертизу політики держав. Їх діяльність також сприяє розвитку комунікативних зв'язків між владою, політичними лідерами й народом, розширенню доступу останнього до інформації. В цілому це допомагає демократизації політичного життя у світі, формуванню світового громадянського суспільств.

На думку Д.Сміт, навіть за відсутності прямих контактів міжнародні громадські рухи здатні створювати соціальний капітал, що є вирішальним для демократизації світового політичного процесу. Міжнародні політичні асоціації – одна з найбільш впливових сил у світовому політичному житті [10]. Д. Сміт в роботі „Світове громадянське суспільство” „Міжнародні громадські рухи та організації і соціальний капітал” пише, що розвиток міжнародних політичних та економічних організацій сприяє активістам у галузі соціальних перетворень у різних країнах, і вимагає більшої співпраці шляхом збільшення їх внеску у розвиток інтернаціонально об'єднаних громадських рухів. Політичні асоціації є основним показником розвинутості світового громадянського суспільства. Нині склались сприятливі умови для формування „світового громадянського суспільства”. В 70-х роках ХХ століття як ніколи зросла кількість неурядових організацій, що взяли на себе виконання тих соціальних функцій, які з різних причин не могла ефективно виконувати держава. Нині називають наступні причини зростання ролі неурядових громадських організацій: закінчення холодної війни сприяло розширенню їх діяльності; розвиток комунікацій, особливо Інтернет, допоміг створити нові міжнародні організації, що об'єднали однодумців, які проживають в різних країнах; зростання ресурсів і професіоналізму активістів неурядових організацій; зростання здатності ЗМІ інформувати більшу кількість людей про глобальні проблеми та розуміння необхідності впливу на уряди країн заради вирішення цих проблем. Але і сьогодні „третій сектор” являється більш слабким і не може протистояти державі і бізнесу. Балансу між цими акторами не існує. Це пояснюється тим, що

неурядові організації часто залежать від інших акторів. Вони не мають ні економічних ресурсів, які має бізнес, ні політичної ваги, яку має держава. А.Етціоні міжнародні неурядові організації, мережеві структури й громадські рухи називає „транснаціональними комунітарними організаціями” (ТКО). ТКО, на його думку, виконують важливі функції - формують масову свідомість, впливають на ціннісні орієнтації людей, тим самим сприяють зміні соціально значимої поведінки. Але А.Етціоні вважає, що діяльність ТКО результативна лише там, де вона завершується інституціональними актами: прийняттям нових законів, винесення судових рішень або діями державних органів [11, с.215]. В той же час, Етціоні зауважує, що дієве глобальне управління вимагає не тільки інституційних, але і нормативних нововведень. Гідденс вважає, що майбутнє процесу глобалізації, як колись розвиток національного капіталізму, визначається тією роллю, яку здатне зіграти громадянське суспільство (раніше – національне, нині – глобальне). Але впевненості в тому, що глобальне громадянське суспільство здатне вже сьогодні приступити до виконання цивілізаційної місії, аналогічної тій, яку на протязі другої половини ХІХ і більшої частини ХХ ст. виконувало громадянське суспільство країн Заходу, в Гідденса немає. С.Перебудов пояснює це тим, що успіхи громадянського суспільства в минулому були багато в чому забезпечені тим, що в нього був стратегічний союзник – соціал-демократичні партії, які змогли прийти до влади і провести реформи, наслідком яких стали держава загального добробуту і партнерство між працею та капіталом. У глобального громадянського суспільства такого союзника немає. По-друге, якщо раніше головним виразником громадянських інтересів виступав робітничий і профспілковий рух, то сучасне громадянське суспільство як на національному так і на глобальному рівні подібного ядра немає. В залежності від обставин роль лідера грають або екологічні, або правозахисні, або антивоєнні організації. В той же час неурядові організації мають могутні інформаційні технології, які дозволяють створити достатньо сталі „мережеві” співтовариства, без допомоги складної організаційно-бюрократичної структури зібрати в потрібному місці та в потрібний час велику кількість людей, проводити альтернативні „самміти”, представницькі форуми [12, с.101-102]. В травні 2000 р. в рамках ООН відбувся форум неурядових організацій, на який Генсек ООН запросив 1400 представників цих організацій. На Форумі було прийнято рішення заснувати на постійній основі Асамблею громадських суспільних організацій, яка повинна збиратись в рамках ООН напередодні сесії ГА кожні два-три роки. Це свідчить про визнання світового громадянського суспільства і його ролі у вирішенні глобальних проблем.

Висновки

1. Глобалізація є об'єктивним процесом, що має як позитивні, так і негативні наслідки. 2. Глобалізація не завжди сприяє зростанню сталості світового розвитку. Назріла необхідність глобального управління як політики забезпечення світового порядку. Важливу роль в становленні нового світового порядку відіграє світове громадянське суспільство. 3. Держави і суб'єкти світового громадянського суспільства можуть певним чином впливати на процеси глобалізації з метою нейтралізації негативних наслідків. 4. Однією із основних задач суб'єктів світового громадянського суспільства є привернення уваги громадськості до проблем, які породжує глобалізація і вироблення спільно з урядами держав, міжнародних об'єднань держав способів вирішення цих проблем.

Перспективи подальших досліджень:

Подальшого вивчення потребує проблема формування світового громадянського суспільства, посилення ролі „третього сектору” у вирішенні глобальних проблем.

Джерела

1. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації // Політична думка. – 2001.- № 4.- С.69-84.
2. Internationale politik. Bonn, 1997.
3. Неклесса А.И. Постсовременный мир в новой системе координат /Глобальное сообщество: Новая система координат (подходы и проблемы). – СПб:Альтейл, 2000. - С.11-78
4. Перкинс Дж. Тайная история американской империи: Экономические убийцы и правда о глобальной коррупции /Джон Перкинс; Пер. с англ. – М.:Альпина Бизнес Букс, 2008. – 445 с.
5. Азроянц Э.А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции. – М.:Издательский дом «Новый век», 2002. – 416 с.
6. The meeting of Socialist International. – Geneveo, 23-24 november, 1998.
7. Левин И.Б. Глобализация и демократия //Полис. – 2003. - № 2. - 53-70.
8. Бузгалин А.В. Альтерглобализм как феномен современного мира // Полис. -2003. - № 2. – С. 71-85.
9. Anheir G.M., Kaldor M.(eds). Global Civil Society. 2001., Oxford. P.300, 112.
10. Джерела з Інтернет: http://www.ii_magazine.lviv.ua/n21/texts/21-zmist.htm.
11. Этциони Амитан. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям. – М.: «Ладомир», 2004. – 384 с.
12. Перегудов С. Транснациональные корпорации на пути к корпоративному гражданству // Полис. – 2004. - № 3 - С.95-103.

Стаття надійшла 20.04.2009 р.